

דרגתם הגבוהה של בני בקריעת ים סוף

א. נס קריעת ים סוף

שרשרת הניסים המופלאים שהביא הקב"ה על המצרים בעשר המכות, חוללה את הנס הגדול של יציאת בני ישראל מבית העבדים במצרים, וחקקה בתולדות ישראל את חג הפסח. מעל ומעבר לניסים אלו ניצב נס נוסף, שהוא לבדו גרם ל'יום-טוב' נוסף במסורת ישראל - נס קריעת ים סוף, העומד במרכזו של חג שביעי של פסח. הגם שאין זה יום חג בפני עצמו והוא המשך לחג הפסח, בכל זאת הוא יום טוב, השווה במעמדו ליום טוב הראשון של פסח.

נס קריעת ים סוף הוא נס כפול. לא רק "ויבקעו המים ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה, והמים להם חומה מימינם ומשמאלם" (שמות יד, כא-כט), אלא גם "וישובו המים על מצרים על רכבו ועל פרשיו... וינער ה' את מצרים בתוך הים. וישובו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים לא נשאר בהם עד אחד" (שם שם, כו-כח).¹ מבחינה זו, היה נס קריעת ים סוף "מכה בפטיש" וגמר סופי של יציאת מצרים. שהרי עד הנס הזה היתה עוד אימת המצרים על בני ישראל. כנאמר: "והנה מצרים נוסע אחריהם וייראו מאוד ויזעקו בני אל ה'" (שם שם, י). רק אחרי הנס נתיישרה דעתם של בני ישראל, שנאמר: "ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים, [כי] וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים" (שם שם, ל). רק כאשר נשלם חציו השני של הנס, ובני ראו בטביעת המצרים, פג חששם "כשם שאנו עולים מצד זה כך הם עולים מצד אחר רחוק ממנו וירדפו אחרינו".²

מבחינה זו, משתלב נס קי"ס בשרשרת עימותים שבין ישראל לעמים, שבהם בולט היסוד שאין להסתפק ב'תיקו' במלחמה עם הגויים אלא יש לשאוף לנצחון מוחלט, הכולל לא רק את נצחון ישראל אלא גם את מפלת אויביו. כך דורש יעקב משרו של עשו, אשר ראה "כי לא יכול לו" (בראשית לב, כו), ומתחנן ל'תיקו' מכובד:

¹ דהיינו, היה יכול להיות גם מצב בו ייבקע הים ובני יעברו בשלום וינצלו, אבל המצרים יחזרו לארצם בשלום בלא לטבוע בים. הרחבנו דברים על כך בעיוני מועדים הגדה של פסח, במאמר 'דיינו', בקטע 'אילו העבירנו בתוכו בחרבה ולא שקע צרינו בתוכו', שם עמ' 257. ועיין להלן בפרק ב.

² רש"י שמות יד, ל. המקור: מכילתא בשלח, ו.

"שלחני כי עלה השחר" - ואילו יעקב מסרב ודורש "לא אשלחך כי אם ברכתני" (שם שם, כז).³ כך נוהג ה' בבלעם הבא לקלל את ישראל "ולא אבה ה' א-להיך לשמוע אל בלעם [ויסתום לו את הפה וילך בלעם למקומו בבושת פנים] - אין כתיב כאן, אלא] ויהפוך ה' א-להיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' א-להיך" (דברים כג, ו). וזה כידוע הסוד של חג הפורים: "ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם" (אסתר ט, א), לא רק שהיהודים נצלו ממוות לחיים, אלא הגויים נענשו. לא זו - שמרדכי נהיה משנה למלך, אלא אף זו - המן נתלה על העץ שהכין למרדכי.⁴

אכן, יש לשים לב, שהנס הגדול הזה אינו מציין רק פדות והצלה גופניים של בני ישראל מאימת המצרים. מקורות רבים, הן במקרא והן בדברי חז"ל ובמפרשים בעקבותיהם, מגלים שבשביעי של פסח זכה העם להתעלות רוחנית עצומה, אשר באה לידי ביטוי בשטחים שונים של עבודת ה' והקשר עם הבורא. סיכום כל הדרגות האלה מעלה אפשרות, שהאירועים שקדמו לנס האדיר וכן מה שבא בעקבותיו - מתקרבים לדרגת העם בשעת מעמד הר סיני, אולי משתווה לדרגתם זו, ושמא אף עולה עליה. לבירור ולהסבר דרגתם הנעלה של בני"ק ב"ק מוקדשים הדברים דלהלן. בחמישה פרקים נדון בחמישה מקורות, לפי סדר הפסוקים.

ב. "וירא ישראל את ה' הגדולה" (יד, לא)

פסוק זה המקדים והפותח את שירת משה ובני ישראל על נס הצלתם, מתאר בשלושה פעלים את התרשמותם ותגובתם של בני"ק לנס הגדול הזה. אנו נדון בהם אחד לאחד, ואח"כ נסכם את דרגתם של בני ישראל העולה מחיבור שלושת חלקי הפסוק [=שלושת הפעלים], ומראה על מעלתם הרוחנית הגבוהה ביותר.

"וירא ישראל את ה' הגדולה אשר עשה ה' במצרים". נראה לומר, שפירוש הפועל "וירא" בפסוקנו אינו ראייה גשמית. הרי בפסוק הקודם כבר נאמר "וירא

³ יעקב לא חשב ולא "חלם" שיקבל מתנה של שינוי השם מ"יעקב" - לשון עקב, ל"ישראל" - לשון "שרית עם א-להים ועם אנשים ותוכל" (בראשית לב, כט), ומבחינתו לסלק את שרו של עשו לכל הרוחות היה נצחון או לפחות 'תיקו' מכובד. אבל אם נכנסים למאבק אין להסתפק ביציאה ללא נזק אלא יש לשאוף לצאת ברכוש גדול.

⁴ הארכתי בענין זה בעיוני פרשה בראשית עמ' 194, שם הבאתי את דברי השם משמואל שזה פשר בקשתו של אברהם "למען יטב לי בעבורך - יתנו לי מתנות", כמו שה' אמר לאברהם "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" כי כל ירידה לגלות מחייבת עליה ברכוש. אין להסתפק רק בעליה חזרה כמו שירדנו ללא נזק, אלא יש לצאת ברווח, ברכוש. עיין שם גם בעמ' 70 ואילך.

ישראל את מצרים מת על שפת הים". 'וירא' פירושו גם להבין, לראות את הסיבות הפנימיות של מה שקורה בהתרחשות הגשמית.⁵ דהיינו: אפשר לראות את הים נבקע, ולומר שזו רעידת אדמה 'טבעית' כתוצאה מ'השבר הסורי-אפריקאי',⁶ או שהיה כאן כישוף - אמונה שהיתה מקובלת מאד במצרים.⁷ אבל בני "ראו את מצרים מת על שפת הים" והבינו [=ראו]⁸ ששום דבר לא התרחש ב"טבע" ללא יד מכוונת, אלא "וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים" - הכל נעשה בידי הקב"ה.⁹ הרי אין לך אמונה ודרגת "שויתי ה' לנגדי תמיד" גדולה מזו.

אשר על כן הסבירו חז"ל, ש"וירא ישראל את היד הגדולה" מוסב על גילוי שכינה! על הפסוק "ובמורא גדול" (דברים כו, ח) דרשה ההגדה: "זו גילוי שכינה, כמה שנאמר (דברים ד, לד) 'או הנסה א-להים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי'..." אכן במדרש תנאים למדו דרשה זו מהפסוק שלנו: "ובמורא גדול - זו גילוי שכינה, שנאמר 'וירא ישראל את היד הגדולה'" (מדרש תנאים דברים כו, ח).¹⁰ גילוי שכינה מן הסתם לא רואים רק בעיניים, אלא בעיקר במוח ובלב, בראייה רוחנית.

יש לשים לב, שמה ש"ראו" בני ישראל ביד החזקה של ה' לא היה נס הצלתם שלהם, אלא דווקא את עונשם של המצרים: "וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים",¹¹ וכך גם בפסוק הראשון של השירה הוא "אשירה לה' כי גאה

⁵ בזוהר משמש הביטוי "תא חזי" - בא וראה, במקום הביטוי "תא ושמע" שבגמרא. כבר במשנה מצאנו "רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריכם" (אבות ב, ט) וכן נמצא בכלאים ב, יא; שקלים ד, ז. וגם בגמרא נאמר "רואה אני את דברי אדמון" (כתובות קח, ע"ב). ביטוי זה מופיע גם בגיטין פג, ע"א; ראש השנה כה, ע"א, ועוד.

⁶ כך סוברים "אנשי מדע" שמתקשים להבין שה' פועל ניסים.
⁷ כך התפלל גם אליהו בפרשת נביאי הבעל "ענני ה' ענני" (מלכים א' יח, לז), ודרשו חז"ל: "ענני" - שתרד אש מהשמים, 'ענני' - שלא יאמרו מעשה כשפים הם" (ברכות ו, ע"ב).

⁸ להלן עמ' 377 ואילך נסביר שזה אחד הפירושים לפסוק הקשה "רואים את הקולות" - רואים מלשון מבינים, דהיינו העם השיג את דברי ה'.

⁹ במקביל נאמר גם על כח השמיעה, תלוי מה שומעים ואיך שומעים. עמלק שומע על קי"ס ובא להלחם בישראל (שמות יז, ח), ובניגוד לזה "וישמע יתרו" (יח, א) - "מה שמועה שמע ובא? קריעת ים סוף" (רש"י בשם מכילתא וגם זבחים קטז, ע"א) ובא להתגייר. נעמי "שמעה בשדה מואב כי פקד ה' את עמו לתת להם לחם" (רות א, ו) - אזני נעמי שמעו את הרוכלים מדברים על כמיות גשמים, על עליית מפלס ים המלח וכו', אבל לבה שמע "כי פקד ה' את עמו".

¹⁰ המדרש מובא ע"י הרב כשר בתורה שלמה בשלח יד, לא אות רו.

¹¹ ואין לפרש שהכוונה לניסים שנעשו לבני ישראל בארץ מצרים, שהרי הם עתה אחרי קי"ס, ויצ"מ כמעט נשכחה. 'במצרים' פירושו למצרים, כמו שתרגם אונקלוס: "דעבד ה' במצראי". אכן בתרגום יונתן נאמר: "די עבד ה' בה ניסין במצרים". אבל הגירסה המתוקנת היא: "דפריעה מנהון דמצראי" (ע"פ חומש תורה שלמה בשלח יד, לא, עמ' פו-פז).

גאה סוס ורכבו רמה בים". והדבר צריך ביאור: האם מפלת האויב חשובה יותר מנס הצלת עם ישראל? כעין זה קשה על נוסח התפילה "זודים טבעת וידידים העברת" (ברכות שאחרי ק"ש של שחרית) - והרי מעבר ה'ידידים' קדם להטבעתם של ה'זודים' וגם לכאורה חשוב ממנו! וכן אנו אומרים בהגדה של פסח: "אילו העבירונו בתוכו בחרבה ולא שקע צרינו בתוכו, דיינו" - הרי לנו, שהעיקר הוא הצלת ישראל, גם לו יצויר שהמצרים יישארו בחיים!

הגר"א גרוסברד זצ"ל תירץ: "שכל האותות והמופתים אינם נחרטים בלב, וכל הגילויים אינם משפיעים כל עוד ישות האדם וגאוותו חוצצים בינו לבוראו."¹² ועל כן בראיית טיבוע המצרים - 'כי גאה גאה' - איתגאי על גיותניא' [תרגום: התגאה על הגאים], סוס ורכבו רמה. הסוס הוא בעל גאווה,¹³ ורוכביו "זודים" בעלי גאווה. ורק בטיבועם וראית סופם יתכן ה'אשירה לה'. וע"כ ה'זודים' טבעת' קודם ל'ידידים' העברת', ורק בראיית עמ"י את הכחדת גאוותם של המצרים, 'ויראו העם ויאמינו בה'.¹⁴

עוד יש לתרץ ע"פ דברי יתרו: "עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים, כי בדבר אשר זדו עליהם" (שמות יח, יא), ודרשו במכילתא: "אמר, מכירו הייתי לטובה ועכשיו ביותר, שנתגדל שמו בעולם. שבמה שחשבו מצרים לאבד את ישראל, בו בדבר נפרע מהם המקום, שנאמר 'כי בדבר אשר זדו עליהם'. וכן כל אומה ומלכות שבאו להזיק את ישראל, בו בדין - דנן. לעולם אמרו במדה שאדם מודד - בה מודדין לו שנאמר 'כי בדבר אשר זדו עליהם'".

וכן פירש רש"י: "אשר זדו - במים דימו לאבדם, והם נאבדו במים... ורבותינו דרשו לשון 'ויזד יעקב נזיד' - בקדרה אשר בשלו בה נתבשלו". יכולתו של הקב"ה להשיב לרשע רע, בדיוק "כרשתו" - מדה במדה, מורה שאכן הקב"ה גדול מכל האלהים, שהם מוגבלים לשטח אחד בלבד גם לפי דעתם המוטעית של מאמיניהם. ואילו הקב"ה כל כך גדול, שהוא יכול לתת לכל רשע לבחור את כלי הנשק שיופנה אליו להאבידו, אחרי שהוא ניסה והעז להפנות כלי נשק זה כנגד עם ישראל. בין כך ובין כך - הגענו לדרגת גילוי שכינה בזמן קי"ס. עוד נחזור לדברים אלה להלן בדברינו על הפסוק "זה אלי ואנוהו".

¹² כל אדם שיש בו גסות הרוח, אמר הקב"ה: אין אני והוא יכולים לדור בעולם" (סוטה ה, ע"א).

¹³ "ששה דברים נאמרו בסוס... ורוחו גסה" (פסחים קיג, ע"ב).

¹⁴ הרב אבא גרוסברד, משגיח בישיבת פוניבז' בפוניבז' ובבני ברק, תרנ"ו-תש"ו, שיחות מכתב יד. מצוטט כאן מספר הגדה של פסח - גדולי בעלי המוסר, עמ' 227-228.

ג. "וייראו העם את ה' ויאמינו בה" (יד, לא)

לפי הנכתב לעיל, מתבקשים דברי אור החיים הקדוש: "וייראו העם את ה' - פירוש, יראת הרוממות. אבל יראת העונש היתה להם מן הסתם קודם במצרים". יש בנותן טעם להביא כאן את דברי הרמח"ל על מידת היראה, שהיא אחת מן הגבוהות בסולם המידות בברייתא של ר' פינחס בן יאיר:¹⁵ "יראת העונש הפשוטה שאדם ירא מעבור את פי ה' א-להיו מפני העונשים אשר לעבירות, אם לגוף ואם לנפש. והנה זאת קלה בודאי, כי כל אדם אוהב את עצמו וירא לנפשו... המין השני הוא יראת הרוממות, והוא, שהאדם ירחק מן החטאים ולא יעשה מפני כבודו הגדול ית"ש, כי איך יחל או איך יערב לבו של בשר ודם שפל ונמאס לעשות דבר נגד רצונו של הבורא ית"ש. והנה זאת היראה אינה כל כך קלה להשיג אותה..." (מסילת ישרים, פרק כד).

הגר"י לווינשטיין שואל: "וכי חסרה לישראל יראת שמים? ומה יראה נוספה להם בקי"ס? צריך לומר שבקי"ס ראו ישראל בחוש עונשי שמים, כנאמר בהגדה 'במצרים לקו... ועל הים לקו'. ואמרו חז"ל (עדויות ב, י) שמשפט המצרים היה בדיני גיהנם... ועיין ברש"י (שמות יד, כה), ש'מכח האש נשרפו הגלגלים והמרכבות נגררות והיושבים בהם [נעים ואיברייהם] מתפרקים' והוא כפשוטו עונש גיהנם ממש... ונראה להוסיף כי העונש שלקו במצרים היה מידת הדין ממש, וכן יהיה העונש לעוה"ב. וכבר הזכרנו בשם הר"י בלאזר, כי שונה הנהגתו שם מהנהגתו בעוה"ז, כי כאן משתף הוא את מידת הרחמים בדין, אבל לעוה"ב כל הנהגתו רק מידת הדין, והנהגה כזו הראה הקב"ה בעונש מצרים בקי"ס. על כן מבואר שכאשר ראו ישראל את היד הגדולה, כלומר דין ללא רחמים, נתגברה ונתחדשה אצלם יראה מחודשת - וייראו העם את ה'".¹⁶

אשר על כן, דרשו חז"ל: "וייראו העם את ה' - למדנו מאבותינו שתחילת מעשיהן יראו מלפני ה'... הא למדת שבשכר יראה שיראו ישראל מאביהן

¹⁵ ישנן כמה גירסאות בסדר המידות. לפי רמח"ל: תורה מביאה לידי זהירות. זהירות מביאה לידי זריזות... נקיות... פרישות... טהרה... חסידות... ענוה... יראת חטא... קדושה... רוח הקודש... תחיית המתים". רמח"ל מציין שהברייתא הובאה בכמה מקומות שונים בש"ס. אכן היא נמצאת במכות יז ע"ב, ובכמה כתבי יד במשנה האחרונה במסכת סוטה, וכן בכתובות מו, ע"א.
¹⁶ רבי יחזקאל לווינשטיין, משגיח ישיבת מיר בחו"ל, ובישיבת פוניבז' בבני ברק, תרמ"ד-תשל"ד. אור יחזקאל, אמונה, מאמר 'יציאת מצרים אמונה חושית'. מועתק כאן מהגדה של פסח של בעלי המוסר, עמ' 229.

שבשמים ובשכר האמונה שהאמינו בו, עתיד הקב"ה שיבוא ויפדה את ישראל מבין אומות העולם ויביא להם את ימות המשיח ואת ימות הגאולה".¹⁷

"ויאמינו בה' ובמשה עבדו". רבים שואלים: והלא היתה לבנ"י אמונה כבר בשלבים קודמים בדרך לגאולה! כבר במפגש הראשון של משה עם העם נאמר: "ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל וכי ראה את ענינם, ויקדו וישתחוו" (שמות ד, לא), וזאת עוד לפני שמשה עשה להם את האותות, וכמובן לפני עשר המכות. נראה שיש דרגות באמונה, לא רק 'מאמינים' וכאלה שאינם מאמינים, אלא גם בקרב המאמינים יש 'קטני אמונה'¹⁸ ו'גדולי אמונה'.¹⁹ נראה שה'ויאמינו בה'" שכאן בא לציין את פסגת האמונה והבטחון בה'.

הגרי"ל חסמן ביאר את שלוש הדרגות, "וירא ישראל... וייראו... ויאמינו": "אחרי שפירט את מה שראו ישראל בבקיעת ים סוף ואתה שפחה על הים' וכו' הגיעו לדרגת 'וייראו'. מזה נבין מהי 'יראה'. אנו רגילים לפטפט בענין יראה כאדם העושה בתוך שלו, ובאם ידמה לאדם שמוציא איזה דמעה מליבו בתפילה כבר שש ושמה, ואומר לנפשו: ירא ה' אנכי. אבל הכתוב אומר 'וירא ישראל', ורק לאחר מכן חל עליהם 'וייראו העם את ה'... והמדרגה השלישית הגדולה מכולם, 'ויאמינו בה'". כאן נתחדש לנו חידוש גדול... הנה למדנו מכתוב זה כמה רחוקים אנו מדעת תורה להבין מהי אמונה! כי אנו בלי היסוס מלבישים כתר אמונה לכל 'מצוות אנשים מלומדה', ומראים על עמי-ארצות ותינוקות כבעלי אמונה פשוטה וברורה. אבל לא כן אחי... בינה זאת, איך השיגו היראה, ורק אח"כ 'ויאמינו'. מכאן תדע מה היא האמונה, כלומר הבהירות המופשטת בידיעת א-להים... כזו שהיא יותר מורגשת מראייה ויראה, כסדר הכתוב: 'וירא העם... וייראו... ויאמינו'.²⁰

בניגוד לפשט הפסוק והפירושים שהבאנו לעיל, שהאמונה הגדולה היא תוצאה של ה'וירא ישראל... וייראו העם', מסביר ר' חיים מוולוז'ין שהאמונה הסלעית בה' היא שהביאה לנס קריעת ים סוף. כידוע, כל השער הראשון מספרו 'נפש החיים' מדבר על העקרון ש"ברא ה' יתברך את האדם והשליטו על רבי רבוון

¹⁷ סדר אליהו רבה פכ"ג, 129 מובא בתורה שלמה לרב מ"מ כשר, בשלח פרק יד, אות ריג, עמ' פט.

¹⁸ אכן חלק מבנ"י היו "קטני אמנה", ועליהם נדבר במאמר הבא, עמ' 186.

¹⁹ מן הסתם קל יותר להבחין בין מאמינים לשאינם כאלה, מאשר להבחין בין קטני אמנה למאמינים. מפורסם בשם הרב קוק, כי ההבדל בין קודש לחול הוא ברור וניכר יותר מההבדל בין קודש לקודש.

²⁰ רבי יהודה לייב חסמן משטוצין, משגיח בישיבת חברון תרכ"ט-תרצ"ו. אור יהל ח"א, עמ' קז מועתק כאן מהגדת בעלי המוסר, עמ' 234. שם ישנם עוד הגיגים רבים מבעלי המוסר בענין זה.

כוחות בעולמות אין מספר, ומסרם בידו שיהא הוא המדבר ומנהיג אותם ע"פ כל פרטי תנועות מעשיו ודבריו ומחשבותיו" (שער א, פ"ג).²¹ ולפי היסוד הזה מסביר הגר"ח את נס קי"ס: "ולכן בעת קי"ס אמר הוא יתברך למשה דַּבֵּר אל בני ויסעו" (שמות יד, טז), ר"ל דבדידהו תליא מילתא [=בהם תלוי הדבר], שאם המה יהיו בתוקף האמונה והבטחון ויסעו הלוך ונסוע אל הים, סמוך לבם לא יירא, מעוצם בטחונם, שודאי יקרע להם הים. אז יגרמו עי"ז התעוררות למעלה שיעשה להם הנס ויקרע לפניהם" (נפש החיים שם, פרק ט).²²

ד. "אז ישיר משה ובני את השירה הזאת לה" (טו, א)

גם הפסוק הזה, הפותח את השירה, מעיד על דרגתם הרוחנית הגבוהה של בני בזמן קי"ס. על המיוחדות בשירה זו המעידה על דרגתם של בני אומר המדרש: "אז ישיר משה" - הדא הוא דכתיב 'פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה' (משלי לא, כו). מיום שברא הקב"ה את העולם ועד שעמדו בני על הים לא מצינו אדם שאמר שירה לקב"ה אלא ישראל [בזמן קי"ס]. ברא אדם הראשון - ולא אמר שירה. הציל אברהם מכבשן האש ומן המלכים - ולא אמר שירה. וכן [הציל את] יצחק מן המאכלת - ולא אמר שירה, וכן הציל את יעקב מן המלאך ומן עשו ומן אנשי שכם - ולא אמר שירה. כיון שבאו ישראל לים ונקרע לפניהם, מיד אמרו שירה לפני הקב"ה. הַיְי פיה פתחה בחכמה' (משלי לא, כו), אמר הקב"ה: לאלו הייתי מצפה. ואין 'אז' אלא שמחה, שנאמר (תהלים קכו, ב) 'אז ימלא שחוק פינו'" (שמות רבה כג, ד).

בפירוש עץ יוסף הסביר מדוע הסמיכו דרשה זו לפסוק 'פיה פתחה בחכמה': "ומפרש פרשת אשת חיל על כנסת ישראל, ומדקאמר 'פתחה' ולא דַּבְּרָה, משמע לשון פתיחה והתחלה, לומר כי היא קדמה לומר שירה בעולם". ועוד כתב שם:

²¹ ובהקשר זה כתב: "וקרוב לשמוע שגם זה בכלל כוונתם באבות (ד, א) 'דע מה למעלה ממך', רוצה לומר אם כי אינך רואה בעיניך העניינים הנוראים הנעשים ממעשיך, אבל תדע נאמנה כי כל מה שנעשה למעלה בעולמות העליונים גבהי גבהים - הכל ממך הוא" (שער א פ"ד בהגה"ה). לפי זה, יש לקרוא כך: "דע! מה למעלה - ממך!" ובהמשך ציטט את המדרש הידוע, שבזמן החורבן נאמר לנבוכדנצר וטיטוס "קמחא טחינא טחנת" [קמח טחון טחנת, כלומר בית הרוס הרסת] (איכה רבתי א, מג; סנהדרין צו, ע"ב). עיין גם בעיוני פרשה שמות, עמ' 89 ואילך. ²² וע"ש שהסביר על פי זה את הביטוי "סוס ורוכבו רמה בים" ולא "רוכב וסוסו" שהוא הסדר הרגיל שמתחיל בעיקר, בחשוב יותר, שהוא האדם - הרוכב, וגם את הפסוק בשיר השירים "לסוסתי ברכבי פרעה דמיתוך רעיתי" (א, ט). ראה בענין זה גם להלן במאמר 'בזכות מי נקרע הים', עמ' 205.

"אע"ג ד'מזמור שיר ליום השבת' (תהלים צב, א) אמר אדם הראשון (בר"ר כב, יג), וכן אברהם אמר גם כן מזמור 'משכיל לאיתן האזרחי' (שם פט, א) - היינו שאמרו בדרך תפילה ובקשה, אבל לא אמרו שירה בלשון הצלה ושבח אלשעבר".

כיצד ניתן להסביר עובדה זו, שגדולי עולם כאדם הראשון, אברהם, יצחק ויעקב לא אמרו שירה? אכן, השירה היא דרגת הקשר הגבוהה ביותר של האדם עם קונו. כך הגדיר הרב פרידלנדר: "שירה נובעת ממצב של שלימות בבחינה מסוימת, הן בגשמיות והן ברוחניות ומבטאת אותו. כי כאשר מגיע האדם להרגשה של שלימות ומוצא בכך סיפוק, ע"י כן שורה שמחה בלב, ושמחה זו באה לידי ביטוי בשירה. בודאי יש מדרגות רבות בהרגשת שלמות ושמחה המביאה לשירה, וכן בשירה יש מספר שלבים עד לשלב העליון של שירה במדרגת רוח הקודש ונבואה, מדרגה לה זכו ישראל בעקבות ניסי קי"ס, בהם התקבלה מלכות ה' בבריאה באופן שלם... ובמדרגה רמה כזו שלא היתה כמותה מיום שברא ה' את העולם... על אף שודאי ראו האבות הקדושים את מלכות ה', ואף קבלו עול מלכותו והודו לו באופנים שונים, כעשיית מזבחות והקרבת קרבנות אבל לא ראו שלמות כזו של מלכות ה'" (שפתי חיים מועדים ב, עמ' תז).

גם האדמו"ר מסלונים כותב כדברים האלה, בשינוי סגנון: "ואמנם שלימות ענין השירה היא בעת שפורצת ועולה מאליה... ענין השירה הממלאת את כל ישותו ומשתפכת מאליה, וכמו שאמר דוד 'לבי ובשרי ירננו אל א-ל חי' (תהלים פד, ג). והיא הבחינה שהגיעו אליה ישראל בשירתם על הים בקי"ס. דהנה יש שירה במח, שמבין בשכלו שעליו לומר שירה. ולמעלה מזה שירת הלב, שגם ברגש הלב הוא מכיר טובה ומשתוקק לומר שירה. אך מדרגת השירה העולה על כולנה היא שירת האיברים, שאפילו הבשר החומר והגוף אומר שירה, וכמאי דכתיב 'כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך' (תהלים לה, י), שהשירה מתפשטת בכולו, שגם העצמות שהם החומר העב ביותר, ג"כ שרים לפניו ית"ש. וזה שאמרו חז"ל: 'ראתה שפחה על הים', ר"ל הגיעו לשלמות המדרגה והכירו איך כל הנהגת הבורא עמהם היתה להביאם למעלות הטוב".

והוא ממשיך להסביר לפ"ז את ההבדל בין מדרגת בנ"י בקי"ס, לבין מה ומי שקדם להם: "וזה שאמרו 'אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך' (תהלים קו, ז) שעדיין לא הגיעו אז לשלימות המדרגה בהכרת ובהרגשת הטוב. והנה לדרגה זו הגיעו ישראל רק בקי"ס, אבל קודם לכן לא היתה דרגה זו, וע"כ אדם הראשון והאבות לא אמרו שירה. ומה שמצינו שאדה"ר אמר שירה, זה היה רק כאשר הגיע

יום השבת והגן עליו... אבל עדיין אינו נקרא שאמר שירה אם אינו מרגיש השגה
זו גם בכל יום...²³

נראה שיש לתת הסבר נוסף להבדל בין אדה"ר והאבות שלא אמרו שירה,
לבני"י על שפת ים סוף שאמרו שירה. הסבר זה הוא בכיוון ההפוך לביאור שהובא
לעיל, ומציין דווקא את מעלתם של האבות על פני בני"י, שלא אפשרה להם לומר
שירה. כך הגדיר ר' צדוק הכהן מלובלין את ענין השירה: "שירה הוא רק כשמכיר
הנוכח, כענין 'ראתה שפחה' וכו' אז נפתח פיהם לומר שירה. ולכן אין אומרים
שירה על נס שבחור"ל (מגילה יד, ע"א),²⁴ כי 'הדר בחור"ל דומה כמי שאין לו א-לוה'
(כתובות קי, ע"ב) שאין מכיר הנוכח... (רסיסי לילה, אות ח). על פי האיזכור של השפחה
על הים שמא יש לומר, ששירה אומרים בחילוף מצבים ממצב של חוסר הכרה
למצב של הכרה ברורה - וכך היה בקי"ס. דהיינו, מצבו של כל העם, גם של
המשובחים שבהם, השתנה והתעלה בקי"ס ולכן אמרו שירה. אבל האבות,
שהיתה להם הכרה במלכות ה' משכבר הימים ובדרך קבע, ולא חוו חילופי
מצבים הקיימים אצל מי שלא מכיר ומתקרב ועולה לדרגת הכרת הנוכח - אינם
שייכים בשירה.

כעין הדברים האלה דרשו חז"ל בענין השירה: "בשעה שעלו מן הים נתנו
עיניהם לומר שירה. כיצד אמרו שירה? עולל מוטל על ברכי אמו ותינוק יונק
משדי אמו. כיון שראו את השכינה, עולל הגביה לצוארו ותינוק שמט דד מפיו,
ואמרו 'זה א-לי ואנוהו' (שמות טו, ד), שנאמר 'מפי עוללים ויונקים יסדת עוז' (תהלים
ח, ג). היה רבי מאיר אומר, מנין שאפילו עוֹבְרִים במעי אמן אמרו שירה? שנאמר
(תהלים סח, כז) 'במקהלות ברכו א-להים ה' ממקור ישראל' [רש"י: אף אותם
שבמקור] (סוטה ל, ע"ב - לא, ע"א). גם כאן מודגש, שהשירה נאמרת ופורצת מפי
ילדים, עוללים ועוֹבְרִים, שאינם שייכים בהכרת מציאות ה', אבל בקי"ס כולם
הכירו במלכות ה' וגם קטני-קטנים ראו את השראת השכינה, ולכן אמרו שירה.

על הגמרא הזו במסכת סוטה כתב מהר"ל: "רצו בזה כמו שאמרנו למעלה, כי
השירה היא מצד העלול²⁵ אשר הוא משתוקק בדבקות בעלותו אשר הוא בא
ממנו... ולפיכך סבר ר' יוסי הגלילי, הקטן אשר הוא עלול מהאם והיה דבק באמו,

²³ ובה מיושבת באופן נוסף קושיית ה'עץ יוסף' דלעיל, שלכאורה אדם הראשון אמר שירה.
²⁴ ומבואר שם בגמרא, שחילוק זה תקף רק משנכנסו ישראל לארץ, ולכן שירת הים נאמרה אע"פ
שהיא על נס שבחור"ל.
²⁵ בכתבי מהר"ל, ה'עילה' הוא הגורם, המקור והשורש ל'עלול', שהוא תוצאה ממנה ותלוי בה.

או התינוק שהיה פונה אל דבר שהוא לו סיבה מקיימת, שהוא היניקה ויונק משדי אמו - כאשר ראה השכינה, היא העילה באמת, היה מניח הסיבה והעילה הגשמית [=אמו] ופונה אל עילתו שהיא עילה באמת, כי כל הדברים פונים אל העילה שלהם. וזה ענין השירה, כי אין אתה צריך לומר השירה הזאת של התינוק שירה בפה ובדיבור... רק כי היה מדרגת בני כל כך, עד שהיו כולם כאחד דבקים בעילה הראשונה, מסולקים מן החומרי... (גבורות ה', פרק כח).

ה. "זה א-לי ואנוהו" (טו, ב) - היו מראין באצבע

גם מפסוק זה למדו חז"ל על דרגתם הגבוהה של בני ישראל בקריעת ים סוף. הם הבינו את המילים "זה א-לי ואנוהו" כפשוטן, שהעם הצביע על "משהו" שהיה התגלות של הקב"ה. וכך דרשו: "זה א-לי ואנוהו" - רבי אליעזר אומר, מנין אתה אומר שראתה שפחה על הים מה שלא ראה ישעיה²⁶ ויחזקאל וכל שאר הנביאים שנאמר בהם 'וביד הנביאים אָדְמָה' (הושע ב, יא).²⁷ משלו משל, למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שנכנס למדינה ועליו צפירה מקיפתו,²⁸ וגיבוריו מימינו ומשמאלו, וחיילות מלפניו ומאחוריו. והיו הכל שואלין לומר: איזהו המלך? מפני שהוא בשר ודם כמותם.²⁹ אבל כשנגלה הקב"ה על הים לא הוצרך אחד מהם לשאול איזהו המלך. אלא כיון שראוהו הכירוהו ופתחו כולם פיהם ואמרו: "זה א-לי ואנוהו" (מכילתא בשלח, ב).

לפי פשוטו מכוון המדרש לומר, שהתגלות ה' בקי"ס היתה הרבה יותר גדולה מאשר התגלותו לנביאים ישעיהו ויחזקאל וחבריהם. אכן, יחזקאל ראה "מעשה מרכבה", שעליו נאמר "אין דורשין במעשה מרכבה ביחיד" (חגיגה יא, ע"ב) והגמרא מסבירה: "אבל מוסרין לו [ליחיד ראשי] פרקים. אמר ר' זירא, אין מוסרין ראשי פרקים אלא לאב בית דין ולכל מי שלבו דואג בקרבו" (שם יג, ע"א), דהיינו: מעשה מרכבה הוא סתרי תורה שרק חכמים גדולים ראויים ללמדו, ורק בראשי פרקים.

²⁶ ישעיהו מופיע בגירסת המכילתא המובאת בתורה שלמה, ואינו מופיע בגירסאות אחרות שם. הנוסח המקובל: "מה שלא ראה יחזקאל".

²⁷ המכילתא מדגיש, שחזון הנביאים הוא בחינת "אָדְמָה" - דמיון. אבל עם ישראל כולל השפחות ראו את כבוד ה' ממש במציאות "זה א-לי ואנוהו".

²⁸ הרב כשר מביא בהערות תורה שלמה, אות כג בשם רז"ה: "אילת צפירה נקראת עטרת המלך [כתר המלך] מפני שנוגה לה וקרנים לה כאילת השחר". ואכן, במכילתא דרשב"י הגירסה: "ועליו אילת צפירה".

²⁹ דהיינו למרות שהמלך היה ניכר בכתר שעליו ובחיילים הסובבים אותו, הוא עדיין בשר ודם כמו כל האנשים ואין הבדל מהותי ביניהם ועל כן יכול להיות מי שמסתפק היכן המלך.

ובכל זאת, בקריעת ים סוף ראתה שפחה על הים יותר ממה שחזה יחזקאל במעשה המרכבה.

רבינו בחיי מדגיש: "אין כוונת חכמים שתהא מעלת השפחה בענין ההשגה וחכמה יתירה על השגת יחזקאל בן בוזי הנביא. אלא הכוונה שראתה דבר שלא ראה יחזקאל". ובשכל טוב:³⁰ "שנאמר 'נפתחו השמים ואראה מראות א-להים' (יחזקאל לא, א), ומתוך שראו שרפים וחיות הקודש מימין ומשמאל לפיכך לא היו מכירין כבוד יוצרם. אבל כשנגלה הקב"ה על הים לא נגלה עמו לא מלאך ולא שרף ולא חיות הקודש, לפיכך רואים בראיית נשמה ובראיית הלב ומכירים כבוד יוצרם, דומה להם כאילו רואים בעיניהם".³¹

מדרש מקביל מתאר אף הוא את ההתגלות הכבירה של ה' בקי"ס על בסיס הפסוק "זה א-לי ואנוהו": "א"ר ברכיה, בא וראה כמה גדולים יורדי הים. משה כמה נתחבט ונתחנן לפני המקום עד שראה את הדמות, שנאמר 'הראני נא את כבודך'³² (שמות לג, יח) אמר לו 'לא תוכל לראות את פני' (שם שם, כ)... החיות הנושאות את הכסא אינן מכירות את הדמות, ובשעה שמגיע זמןן לומר שירה הן אומרות: באיזה מקום הוא? אין אנו יודעות אם כאן הוא אם במקום אחר הוא, אלא בכל מקום שהוא - 'ברוך כבוד ה' ממקומו' (יחזקאל ג, יב), ועולי הים כל אחד ואחד מראה באצבעו ואומר 'זה א-לי ואנוהו' (שמות רבה כג, טו).³³ לפי מדרש זה, בקי"ס היתה לבני ישראל התגלות יותר ברורה מזו של משה ומזו של המלאכים.

ו. "ה' ימלוך לעולם ועד" (טו, יח)

שיא המעלות הרוחניות של נס קי"ס נעוץ במשפט החותם את השירה: "ה' ימלוך לעולם ועד" (שמות טו, יח).³⁴ בהיגד זה באה לידי ביטוי המעלה של נס קי"ס על שאר ניסי יציאת מצרים. אכן, כל מכות מצרים מעידות על מציאות ה' יכולתו

³⁰ ילקוט מדרשים על בראשית ושמות שאסף וחיבר רבי מנחם בן שלמה, חי לפני כ-850 שנה.

³¹ מובא בתורה שלמה לרב כשר, שמות פרק טו, אות נג (עמ' קח).

³² בפירוש עץ יוסף הקשה: "שהרי משה לא יצא מכלל יורדי הים, ומאחר שהשיגו על הים [כמו שראו בני ואפילו השפחות] למה התחנן? ולכאורה יש לתרץ, שמשה רצה התגלות "בדרגתו שלו", ולא רק התגלות כמו של יורדי הים שהיתה גדולה אף ממדרגתו הרגילה.

³³ המדרש ממשיך: "אמר הקב"ה לישראל בעוה"ז אמרתם לפני פעם אחת 'זה א-לי ואנוהו', אבל לעתיד לבא אתם אומרים אותו שתי פעמים, שנאמר (ישעיהו כה, ט) 'ואמר ביום ההוא הנה א-להינו זה קוינו לו ויושיענו, זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו' (שמות רבה כג, טו).

³⁴ בענין זה עסקנו גם לעיל במאמר 'חג הפסח וראש השנה', בסוף פרק ו.

והשגחתו. "ולכן יאמר הכתוב במופתים למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ (שמות ח, יא) להורות על ההשגחה... ואמר 'למען תדע כי לה' הארץ' (שם ט, ט) להורות על החידוש... ואמר 'ובעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ' (שם ט, יד) על שהוא שליט בכל היכולת" (רמב"ן יג, טז). אבל להכרזה על מלכות ה' לא הגיע העם אלא אחרי קי"ס. וכך ציינו חז"ל את הקשר בין קי"ס להצהרה על מלכות ה' במטבע ברכות ק"ש: "שירה חדשה שבחו גאולים לשמך על שפת הים יחד כולם הודו והמליכו ואמרו ה' ימלוך לעולם ועד" (שחרית). וכן: "המעביר בניו בין גזרי ים סוף... ומלכותו ברצון קבלו עליהם... מלכותך ראו בניך בוקע ים לפני משה זה א-לי ענו ואמרו ה' ימלוך לעולם ועד" (ערבית).

הבדל נוסף בין דרגת בני"י בקי"ס לבין מעלתם בעשר המכות ואפילו ביציאת מצרים, הוא החלפת התואר של בני"י מ'עבדים'³⁵ ל'בנים'. במשך ניסוי עשר המכות מופיע כמה פעמים השורש עב"ד: "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את הא-להים על ההר הזה" (שמות ג, יב), וכן להלן 'מה העבודה הזאת לכם' (יג, יב) וכן 'ועבדת את העבודה הזאת' (יג, ה) גם הקב"ה אומר 'עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים' (ויקרא כה, מב). ביחס לקריעת ים סוף מוצאים אנו את התואר בנים, וכך במטבע שטבעו חכמים: "המעביר בניו בין גזרי ים סוף... וראו בניו גבורתו... מלכותך ראו בניך בוקע ים לפני משה" (ברכות שמע שחרית). גם הכינוי "אהובים" המופיע בתפילה - "על זאת שבחו אהובים" (שם), מתאים לבנים המקבלים את מלכות אביהם ברצון והוא אוהב אותם.

הרב פרידלנדר כתב בענין זה: "על אף המכות החזקות בכלל ומכת בכורות בפרט שבהן מתו רבים מהמצרים,³⁶ וא"כ בודאי הושפל והותש כוחו של השר המלאך של מצרים, אבל עכ"פ גם לאחר היציאה ממצרים עדיין היה כח רב למלאך של מצרים שירד לרדוף אחרי בני"י. ורק לאחר שהקב"ה איבד בים את השר של מצרים - השורש הרוחני שלהם - אז ידעו כולם כי אני ה' ואין לפסיליהם ואליליהם שום כח כלל".³⁷ לפיכך רק אחרי קריעת ים סוף, נוצרה מלכות ה' בעיני העם, וכסאו נכון בקביעות.

³⁵ בני ישראל היו כמובן עבדים לפרעה במצרים. כאן אנו דנים בתואר שלהם ביחס לקב"ה - עבדים או בנים.

³⁶ על ייחודה וחומריתה של מכת בכורות עמדתי בעיוני פרשה שמות עמ' 74 ובעיוני מועדים הגדה של פסח עמ' 251.

³⁷ שפתי חיים מועדים חלק ב, פסח, עמ' שצא.

הסבר שני³⁸ מדוע רק בקי"ס מופיעה הכרה במלכות ה' מבוסס על יסוד ידוע שאין אדם קונה קנין קבוע ונצחי במתנת חינוך שניתנת לו ללא עמל ויגיעה. רק השגות שנקנו ביגיעה, ב'אתערותא דלתתא', יש להם קנין נצחי - בבחינת "איזהו עשיר? השמח בחלקו" (אבות ד, א) - בחלקו שלו, שקנה בעמל ויגיעה. עשר המכות ויציאת מצרים היו בדרגת 'אתערותא דלעילא', "ואת ערום ועריה" (יחזקאל טז, ז) - "ערומים מן המצוות" (ילקוט שמעוני יחזקאל, רמז שנה). "הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז" (ע"פ זוהר תרומה קע, ע"ב; ילקוט הראובני, בשלח), ובשם רבי ברוך ממז'בוז' אומרים: ³⁹ "ופסח ה' על הפתח" (שמות יב, כג) - גם על ה"פתחו לי פתח כחודו של מחט" שנצרך לכל מעשה תשובה, גם על זה פסח הקב"ה, והוציאם ממצרים גוי מקרב גוי במתנת חינוך.

לעומת אלו, קי"ס ארעה ב'אתערותא דלתתא': "דבר אל בני וישובו ויחנו לפני פי החירות... ויעשו כן" (שמות יד, ב - ד). רש"י: "להגיד שבחן, ששמעו לקול משה, ולא אמרו היאך נתקרב אל המצרים וודפינו, וצריכים אנו לברוח. אלא אמרו: אין לנו אלא דברי בן עמרם" (רש"י שם). וכן לגבי קי"ס עצמה - הם גרמו לנס שיקרה, כפי שכתב ר' חיים מוולוז'ין: "ולכן בעת קי"ס אמר הוא ית' למשה 'דבר אל בני ויסעו' (יד, טו), ר"ל דבדידהו תליא מילתא [=בהם הדבר תלוי] ואם המה יהיו בתוקף האמונה והבטחון ויסעו הלך ונסוע אל הים, סמוך ליבם לא ירא, מעוצם בטחונם שודאי יקרע לפניהם - אז יגרמו עי"ז התעוררות למעלה שיעשה הקב"ה להם נס ויקרע לפניהם" (נפש החיים א, ט).⁴⁰

הבחנה זו בין קי"ס לשאר ניסי מצרים סוללת את הדרך להבנת ענין המלכות שמופיע רק בקי"ס. הרי כך הגדיר הגר"א את מהות המלכות: "כי 'מלך' נקרא מי שממנים אותו ברצון העם והוא נגזר מלשון המלכה,⁴¹ שמתרצין למנות את זה עליהם למלך. ו'מושל' נקרא מי שמושל בחזקה על העם" (קול אליהו וישב, אות לז). וכן כתב המלבי"ם: "שהמלך הוא הנבחר בבחירת העם וברצונו והמושל הוא ביד חזקה" (בראשית לז, ח). והדברים מבוארים גם בחז"ל: "לפי שהעם ממליכים את המלך, ואין המלך ממליך לעצמו אם אין העם ממליכים אותו" (פרקי דר"א, יא).⁴²

³⁸ הדברים דלהלן מפורטים במאמר 'קריעת ים סוף', בספר עיוני פרשה שמות, עמ' 94.

³⁹ כך מובא בשמו בספר שם משמואל וארא, תרע"ד, עמ' פג.

⁴⁰ דברי הגר"ח הובאו גם לעיל בסוף פרק ג' בעניין "ויאמינו בה'", וראה שם בהערות 21-22.

⁴¹ "המלכה" פירושו כאן המלכות - התיעצות וקבלת הסכמה.

⁴² בפרקי דר"א שם מתואר כיצד שכנע אדה"ר את כל היצורים שבאו להשתחוות לו, ללכת עמו להמליך את ה' על כל העולם. הבאתי את המדרש בשלמותו, והרחבתי בכל העניין בעיוני

הגדרה זו ל'מלכות' ברורה, שהרי עיקר המלכות הוא הכבוד, לפיכך מברכים על מלך "ברוך שחלק מכבודו ליראיו", ולכן "מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול" (כתובות יז, ע"א). נקל להבין, שכבוד שניתן בכפיה אינו כבוד אלא חנופה. כבוד ניתן רק מרצונו החפשי של המכבד, ועל כן מלוכה אינה יכולה לבוא בכפיה. אשר על כן בעשר המכות ובניסי יצ"מ שהיו ב'אתערותא דלעילא', בלי שיתוף פעולה מצד העם וללא הזדקקות לרצונם ולמעשיהם, לא הגיעו בני ישראל לדרגת אמירת "ה' ימלוך לעולם ועד". אבל בקי"ס שהיתה ב'אתערותא דלתתא', ובאה מתוך דרגת העם ורצונו כמו שנתבאר לעיל, הגיעו לדרגת ההכרה במלכות ה' ולהכרזה: "ה' ימלוך לעולם ועד".

לפי זה מובן גם התואר "בנים" המופיע בקי"ס. בהמשך להגדרה המחודשת של הגר"א והמלבי"ם שהמלוכה היא ברצון, כתב הרב הוטנר: "שם מלוכה לא יונח אלא על הדומה, שכן אריה נקרא מלך החיות מפני שגם הוא חיה. אבל אם האדם שליט על החיות אינו אלא מושל, ולא מלך מפני שאין האדם מסוג הבעל חי... כי מה שמדת המלכות דורשת שתהא מדעתו של זה שמולכין עליו, אינו אלא סימן חיצוני למידת המלוכה. פנימיותו של הסימן החיצוני הוא מפני שמידת המלכות דורשת את השתייכותו לסוג אחד, ובדרך ממילא משתלשל מזה שאין מידת המלכות נוהגת אלא מדעתו של זה שמולכין עליו".⁴³ על כן מובן מדוע בקי"ס בני"ק נקראים "בנים למקום", שהם מאותו סוג, שהרי יש בהם נשמה שהיא חלק א-לוה ממעל. אבל עבד אינו מאותו "סוג" של אדונו. ועל כן ראויים להמליך את הקב"ה מרצונם וביוזמתם רק בקי"ס.⁴⁴

סיכמנו במאמר זה חלק מן המדרגות העליונות אליהן הגיעו בני"ק בקריעת ים סוף: ראיית היד החזקה (פרק ב), היראה והאמונה (פרק ג) השירה (פרק ד), זה א-לי ואנוהו (פרק ה), המלכת ה' (פרק ו). וכולהו לחד אתר סליקין.⁴⁵

מועדים ח"א, ראש השנה עמ' 17, במאמר 'ראש השנה - ראשית מלכות ה' בעולם'.
⁴³ וכן השור שהוא בהמה מלך הבהמות, והנשר שהוא עוף מלך העופות. אבל האריה אינו מלך העופות והאדם אינו מלך החיות, למרות שיש לאריה ולאדם שליטה על העופות והבהמות.
⁴⁴ הרב הוטנר, פחד יצחק ראש השנה, יא, טו, עמ' צו. הוא מביא מקור לדבריו מדברי הגר"א: "המלך בעצמו שווה לשאר העם באיכותם" (פירוש הגר"א למשלי, סוף פרק כז).
⁴⁵ בדברים אלו הרחבתי גם בעיוני מועדים ח"א, ר"ה ויוכ"פ, עמ' 332 ואילך, וראה גם לעיל במאמר 'חג הפסח וראש השנה', עמ' 67. אכן במאמר הבא נראה, שבד בבד עם הדרגות הנפלאות האלה, היו לבני"ק גם נפילות גדולות.